

Hungarikumok a Rutgers Egyetem Könyvtárában: a második világháború idején az amerikai hadseregbe behívott amerikai magyar katonák levelei 1942–1945¹

KOVÁCS Ilona

Bevezetés

Fülöp Gézának nem voltam tanítványa, de sok szakmai és emberi szál kötött hozzá. Szívből szerettem és becsültem a tudásáért, emberséget és becsületet sugárzó személyiségéért.

Életem két nagyon fontos állomásán töltöttem be meghatározó szerepet. Az egyik, amikor 1986 őszén felkért, hogy tartsak *Hungarika-kutatás* címmel speciális kollégiumot érdeklődő hallgatók számára. A felkérés alkalmat adott arra, hogy elméletileg és történetileg, valamint a gyakorlat szempontjából szisztematikusan végiggondoljam ezt a témakört, és elődeim tudására, valamint saját tapasztalataimra alapozva rendszerezem az ide vonatkozó ismereteket, és felkészüljek ebben a témakörben.

Másik igen fontos szerepe pályám alakulásában az volt, hogy nem szűnt meg ösztönözni a kandidátusi disszertációm megírására. A témámat

fenntartás nélkül elfogadta és vezette. Választott témám az amerikai magyar könyvtári gyűjtemények társadalomtörténeti vizsgálata volt a Kenti Állami Egyetemen (Kent State University) töltött évem tapasztalatai és kutatásaim alapján.² Ezen a két úton továbbhaladva dolgoztam a szakmában az elkövetkező évtizedekben.

Az amerikai kutatások legutóbbi eredményéből szeretnék most néhány gondolatot megosztani. Beszámolóm címe *Hungarikumok a Rutgers Egyetem Könyvtárában*. Az alcíme: *a második világháború idején az amerikai hadseregbe behívott amerikai magyar katonák levelei 1942–1945*.

Ez a két cím tulajdonképpen az említett két téma szoros összefüggését is jelzi. Ezek a levelek az amerikai magyar történelem forrásai, de egyben fontos hungarikumok.

A levélgűjtemény és lelőhelye

A közel négyszáz katonalevél majdnem ötven éve pihent a Rutgers Egyetem New Jersey gűjteményében³, amikor 1995-ben hungarikumok után kutatva rábukkantam a levélsomagra⁴. Nehéz leírni azt az élményt, amikor először beleolvastam ezekben az évek szerint szépen dossziékba rendezett levelekbe. Első pillantásra az angol nyelvű levelek és a dátumokban feltűnő földrajzi nevek alapján nem látszottak hungarikumnak, de azután ott sorakoztak a levelek alján az aláírások (Takács, Szabó, Csonka, Nagy, Katona, Kormány, Körmöndy, Köblös, Kuti, Tóth, Szigeti, Vajda stb., stb.), és az angol levelek között feltűntek a magyar nyelvű levelek is. Tartalmuk még inkább szíven ütött. A leveleket magyarok írták a 2. világháború alatt, akik az amerikai zászló alatt a világ minden tájára, szinte minden kontinensre szétszóródtak. Már akkor sejtettem, hogy ezek a levelek az amerikai magyarság története szempontjából fontos források: közvetlen híradást hoztak a magyarok kevésbé ismert második generációjáról. Abban az időben velük még nem készülték interjúk, s mára már csak kivételesen vannak közöttünk, s íme, most megszólaltak. A generáció gondolkodásmódja, nyelvhasználata, identitástudata, integrációs készsége, etikája, kötődései válnak ismertebbé a levelek alapján. Számtal tarthatnak történészek, szociológusok, nyelvészek érdeklődésére.

A történeti háttér

A New Jerseyben őrzött gűjteményt nem véletlenül kerestem fel. Az egyetemi könyvtárnak ez a levéltára és különgűjteménye New Jersey állam helytörténeti gűjteményeként is funkcionál, New Jersey államban pedig számos településen éltek és még ma is élnek magyarok. Legnagyobb számban New Brunswickban (vagy, ahogy ők mondják Brunswickon) települtek le. New Brunswick a Raritan folyóra épült fontos kereskedelmi és ipari központ volt a 20. század elején. A magyarok bevándorlása a városba a 19. és a 20. század fordulóján indult meg. Az 1930-as évekre a város 30 000-es lakosságának egyötödét alkották, számuk öt-hatezer főt tett

ki. Ez az arány meghatározta a város lakosságán belül a közösség súlyát, hiszen a legnagyobb létszámú etnikum volt a településen, külön negyedek alkotva. A helyi gyárakban dolgoztak: a cigarettagyár, tügyár, téglagyár és a gépgyárak mellett a legfontosabb munkaadójuk a kötszert és egyéb higiéniai termékeket gyártó Johnson & Johnson cég volt, amely sokak számára egy életen át stabil megélhetést biztosított. Volt idő, amikor a cég munkásainak kétharmada magyar volt. A magyarok a város megbecsült polgárainak számítottak. Az első két évtized során kialakult a magyarok intézményrendszere. Hat magyar templomot építettek fel (két reformátust, egy római katolikust, egy evangélikust, egy görög katolikust, egy baptistát) és egy zsinagógát. A templomok igen fontos szerepet töltek be a magyar közösség összetartásában.

A levelek keletkezése

A levelek keletkezése és az utókor számára történet megőrzése az egyik református templom, a Magyar Reformed Church (MRC) lelkészének, *Kósa András*nak köszönhető, aki gyülekezetének 28 éven keresztül nemcsak elkötelezett lelki gondozója, hanem kitűnő szervezője is volt, és a város magyarságának vezető személyiségévé vált. A háború kezdetétől két szerepben, a gyülekezet lelkipásztoraként és a városi Magyar Védelmi Bizottság elnökeként levelezett a katonafiúkkal. Leveleivel a bevonuló katonákkal az első perctől kezdve felvette a kapcsolatot, küldte nekik a magyar egyházi újságot (Egyházi Látogató = *Church Visitor*) az otthoni hírekkel, a lelket építő olvasmányokat, és szervezte a közösség gondoskodó szeretetének megnyilvánulásait. Nagy ünnepekre (húsvétra, karácsonyra) ajándékcsomagot, üdvözlőt küldtek, válasza szólítva fel a fiatalokat, ezzel ösztönözve őket az új élethelyzetben a számukra eddig kevésbé gyakorolt kommunikációs formára, a levelezésre. Itt merült fel először a nyelv kérdése. A levelek nagyobb hányada (350 db) angol nyelven, kisebb része (36 db) magyarul íródott. Ezek árulkodó számok a második generáció nyelvhasználatáról. Ők a bevándorló magyarok fiai voltak, akik már Amerikában születtek, az amerikai public

schoolba jártak, angol nyelven amerikai képzést kaptak, írástudásukat készség szintre elsősorban angolul fejlesztették. A családban, a templomban, a magyar közösségben magyarul beszéltek, és a szombati és nyári magyar iskolában magyarnak nevelődtek. Tanultak írni és olvasni is magyarul, de írástudásukat funkcionálisan eddig nemigen használták. Ez volt az első élethelyzet, amikor sok családban a szülőkkel való közvetlen kapcsolattartás ezen múlt, hiszen sok szülő nem tudott (legalábbis írni, olvasni) angolul. Jöttek is Kósa Andrásához a hálálkodó levelek a fiúktól a tanításért. Demes István köszöni: „*hogy megtanított valahogyan Magyarul írni és olvasni. ... miljen jó, mert csak ez által tudok az édes anyámal levellezni.*”⁵

Ennek a botladozó magyar íráskészségnek köszönhető, hogy megmaradt a szülő és gyermek élő kapcsolata, nem kellett közvetítőket igénybe venni úgy, mint Wiliam Vargának (azaz Varga Bélának), aki angolul kéri a tiszteletest – fordításban így hangzik: „*Tenne nekem egy szívességet, amint tudja, az édesapám nem igazán tud jól angolul olvasni, elolvasná neki ezt a levelet? Valahogy én meg elfelejtettem magyarul írni és így elakadtam, bár csak ne így lenne, mert akkor közelebb kerülhetnék hozzá és kicserélhetnék a gondolatainkat.*”⁶

A kettős nevelés kettős lojalitást alakított ki a fiatalokban. A fiatalok ezzel a kettős lojalitással találkoztak a tágabb magyarság és szüleik felnőtt közösségén belül is. A háború kitörésével azonban a magyarok nehéz helyzetbe kerültek Amerikában. Az ellenséges Magyarországból bevándorlók ugyanis sok helyen gyanús polgárokká váltak. Az amerikai magyarok országos szervezete petícióban biztosította az amerikai elnököt hűségükről, ami olvasható volt az amerikai magyar sajtóban. Az amerikai és magyar szabadságeszme összekapcsolása magyarázta számukra Amerikának Európa – és benne Magyarország – szabadságáért is vállalt háborúját. Sok levél ezt a szemléletet visszhangozta, közülük az egyik levél erről így szól fordításban: „*Valóban nagyon örülök, hogy tagja vagyok [...] a katonáink családjának, akik a leigázott világ szabadságáért harcolnak.*”⁷

Sok helyen – és New Brunswickban is – törekedtek Amerika iránti elkötelezettségüket kifejezni. Így hozták létre 1942-ben a Magyar Védelmi Bizottságot (Hungarian Defense Council), és a következő felhívással fordultak a város magyarjaihoz: „*Az Amerikai Egyesült Államok, melynek kenyerét esszük, és szabadságát élvezzük, veszélyben van. A nemzeti összefogás eszméjének megvédésére és a világ békéjének biztosítására fegyverbe szólította polgárságát. A nemzetmentő és szabadságot biztosító munkából Amerika magyarságának, így tehát nekünk is ki kell venni részünket, hogy ez által is bebizonyítsuk hálánkat és ragaszkodásunkat fogadott hazánkkal szemben.*”⁸

Hűségük kifejezésére a Védelmi Bizottság szervezésében a magyarok gyűjtést indítottak, és az amerikai hadseregnek két mentőautót „ambuláncot” ajándékoztak.⁹ A katonák tiszteletére emlékszázlót szenteltek és helyeztek el a templomban (Flag Dedication 1942¹⁰). Városi ünnepség keretében a magyar negyed szívében felállították a hadba vonult magyar fiatalok emléktábláját, rajta a bevonultak teljes névsorával (Honor Roll, 1943).¹¹ Ezekre az eseményekre a helyi városvezetés és a helyi angol nyelvű sajtó is nagyon pozitívan reagált.

Vessünk egy pillantást a levelek tartalmára. Mi mindenről adnak számot?

Bevonulás, kiképzés

New Brunswickban a tömeges behívások 1942-ben kezdődtek. A városból ezer magyar fiatal, a református gyülekezetből közel kétszáz szolgált az amerikai hadseregben. A New Brunswick-i református egyház 1942. évi jelentése így számol be erről a folyamatról: „*Viszik fiainkat egymás után. Üres az ifjak padsora a templomban.*”¹² A behívások gyorsan érkeztek, és nem volt könnyű elszakadni a családtól, a barátoktól, a lelkésztől és a gyülekezettől. Nagy Lajos, az ifjú presbiter ezt írja a lelkésznek angolul, mely fordításban így hangzik: „*Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam elköszönni. Indulásom előtti napon többször átmentem, de nem találtam otthon.*”¹³ Később, a tengerentúlra még fájóbb volt az indulás, egy

aláírás nélküli magyar levélíró ezt írja 1943-ban: „*Ősztréliában vagyok ... bevalom a tiszteletes úrnak hogy mikor mentem ahajóra és indult el... hát, a könyöm kijött aszememből hogy nem tutam egy ismerőst- sem el köszönni.*”¹⁴

A fiatalok először különböző kiképző táborokba kerültek Amerika távoli államaiba, North-Carolinába, Coloradóba, Kentuckyba, Luisianába, Floridába, Texasba stb., a tengerészeket pedig a keleti és a nyugati partra, a haditengerészet egységeihez helyezték.

Megszokott otthoni világukhoz képest rengeteg új élmény éri őket. A zárt, ismerős környezetből szétszóródnak, ismeretlenek közé kerülnek. Az új körülményekhez, a teljesen új emberi és nyelvi közeghez viszonylag jól alkalmazkodnak. Érdeklődve, nyitott szemmel figyelik az új környezetet. Most ismerik meg Amerika más tájait: elcsodálkoznak Colorado hegyeinek szépségén, Washington állam erdőinek őszi pompáján, a déli államok klímáján, amikor még novemberben is repdesnek a szúnyogok, az ott élők emberi habitusán, másfajta szokásaikon, az épületek eltérő stílusán, és nem utolsósorban a sokfelől érkező katonatársakon keresztül megismerik Amerika népességének sokszínűségét. Mindezekről rövidebb, hosszabb kommentárokat, színes beszámolókat olvashatunk a leveleikben. Eleinte jók a benyomásaik. Csonka Gedeon ezt írja: „*tudatom a tiszteletes urral hogy én szerettem a katona életet.*”¹⁵ Sok olyan megnyilatkozást olvashatunk, mint a Sándor Istváné: „*Jo egészségbe vagyok és tobbet is esek most mint othon. Eleitől fogva igen seretem és most is igen jo nekem.*”¹⁶ Hamarosan az is kiderül a levelekből, hogy ugyan az élelmezés és a bánásmód jó, a kiképzés azonban embert próbáló. Bár folyamatosan hivatkoznak a cenzúrára, mégis rengeteg részletet elárulnak a hadsereg kiképzésének fizikai, pszichikai módszereiről és oktatási gyakorlatáról. Többen is hosszú oldalakon keresztül számolnak be élményeikről: a sivatagi, erdős vagy mocsaras vidéken végrehajtott több hetes terepgyakorlatokról, a beosztásukról, a fegyvernemekről, a hangárépítésről, a japán harcmodor kegyetlenségére felkészítő filmekről és előadásokról. „*Inkább megharcolok velük, minthogy*

fogságukba essek” – írja egy helyen Johnny Takacs.¹⁷ Minden nehézség ellenére örülnek az új ismereteknek, a sikereiknek.

A hadsereg és a tengerészet igényei szerint, de a polgári életben is jól használható szakmákat tanulnak. Felcser, rádiós, asztalos, technikus, szakács stb. mesterségekre osztják be őket. Sokukat, főként műszaki szakmákban, főiskolai képzésre küldenek. Olyan képzésben részesülnek, amit otthoni körülményeik nem tettek volna lehetővé. Mindez több hónapot, sőt egy-két évet is igénybe vesz. Kellő felkészítés után küldik őket tengeren túlra: Ausztráliába, Fülöp-Szigetekre a Japán frontra, Burmába, Afrikába, Európába.

A háború

Ez már nehéz perspektíva, mert amíg az amerikai táborokban voltak, reménykedhettek eltávozásban, hogy hazalátogassanak, amit kaptak is, de a tengerentúlról erre a legtöbbjüknek a háború végéig vagy a leszerelésükig nem volt lehetőségük. Volt, aki három-négy évet töltött a hadseregben, s ebből legalább a felét tengerentúli szolgálatban. Ezeknek az új földrészeknek, országoknak a megismerésével tovább távol a világuk. Felmérik a kulturális különbségeket, tapasztalják Afrika primitív népeinek teljesen más szintű világismeretét, látják a Távol-Kelet természeti csodáit, az európai kultúra emlékeit: Nápolyt, Rómát, Londont és Franciaország városait. Németországot már csak romjaiban láthatták. Elámulnak a pusztításon, a romba dőlt városokon, a háború sújtotta Olaszország iszonyatos szegénységén. Csák Ambrus így ír a partraszállás utáni tapasztalatokról: „*Szerencsésen megérkeztem ebbe a szép olasz földre... Valami nagy rombolás mehetett végbe, igen rosszul néznek ki a városok, és a nép oly szegény hogy képesek a katonákat órákig kisérgetni, mig valamit kapnak.*”¹⁸

A tengerentúli színtereken már a háború igazi kockázatával kellett szembenéznük. Amíg a kiképzések során a bajonett használatát ismertetik, őszinte döbbenettel elhárítják maguktól az ölés gondolatát,¹⁹ de miután szembesülnek a front valós kegyetlenségével, rezignáltan állapítják

meg a kendőzetlen igazságot, nincs mit tenni: ha nem ölsz, téged ölnek meg: „Az ütközetben teljesen el kell felejtened, hogy valaha civil voltál, és nem őrizheted meg a józan eszed, hanem csak próbáld menteni az életed, még akkor is, ha sötét dolgokra kényszerülsz”²⁰ – olvashatjuk a keserű angol kommentárt lefordítva.

Itt már a cenzúra szigorúan érvényesül, a beszámolók nagyon szűkszavúak, de a helyszínek és az ütközetek említése is elég a nyers valóság rekonstruálásához. Volt, aki az Afrikában állomásozó csapatokkal az első vonalban, Szicíliában szállt partra,²¹ más az Omaha Beachen az Atlanti-óceán partján érte el Európa földjét és onnan irányították át a nagy rajnai előnyomuláshoz.²² Volt, aki Olaszország déli ütközeteiben vett részt Anzionál és más csatákban, és bevallása szerint többször közel járt a halálhoz a kegyetlen ütközetben. Fordításban így hangzik a beszámolója „Hogy még ma is élek, csakis Istennek köszönhetem, Anzionál és más frontokon sokszor közel járt hozzám a vég.”²³ Hasonló veszélyek között küzdöttek a Gusztáv-vonalnál a hitleri csapatokkal folytatott ütközetben. Julius P. Katko két rövid mondatban számol be erről a nehéz tapasztalatot jelentő olaszországi hadműveletről.²⁴ A mai visszaemlékezők a legkegyetlenebb élményként említik a német és az amerikai csapatok utolsó élet-halálra szóló csatáját az Ardenneknben, a Buttle of Bulge-nak nevezett ütközetet.²⁵

A háború indulásakor jellemző diadalmas győzelemvárás után egyre gyakrabban jelenik meg a levelekben a háború befejezésének a vágya: „Amilyen reménnyel mi élünk itten mindég várjuk mikor lesz vége a háborúnak.”²⁶ – írja például Szabó Béla.

Fájó élmény az emberi veszteség. Csöndes megrendüléssel emlékezik rájuk Szabó András: „hálla az Istennek elég jól vagyok erőbben és egészségben oh pedig már nagyon sokszor voltunk olyan hejen ahol a sok jó barátokat jó Testvéreket ottan kelle hagynunk melőlünk ami mindnyájunknak nagyon fájt.”²⁷

A háború könyörtelenségét látva és tapasztalva is megőrizték emberségüket és tisztánlátásukat. Megrendülten kommentálják a háború embert torzító hatását: „én sokszor nagyon sokszor el

*gondolkozom azon, hogy az emberből miben egy vadat és vak merőt tudnak csinálni mert itt köztünk bizony nagyon kevés van aki nem az mikor a sors oda abba a hejzetbe viszi.”*²⁸

Erkölc

Mi volt az az erkölcsi bázis, megtartó erő, amit útravalóul hoztak magukkal, és számukra iránymutatóként őriztek a felfordult világban?

Egy egyszerű világos erkölcsi bázis, amit a neveltetésük során kaptak a családtól, a lelkészüktől, a közösségtől. Számukra a fő értékek voltak a szülők, az otthon és a család, a templom, a szülőháza és vele együtt az amerikai szabadságesszme megbecsülése, ami összetalálkozott a megörökölt magyar történelmi ismeretek eszmevilágával. Fontos erőforrás volt a lelkészük munkája és neveltetésük nyomán felépült hitük. Mindezt számos idézet illusztrálhatná, de csak néhány példát említek.

Az édesanya iránti szeretet szép tanúi ezek a sorok: „Alig várom, hogy ismét láthassam az édesanyám, az ember nem is tudja milyen jó szülei vannak, amíg el nem hagyta az otthonát”²⁹ – írja eredetileg angolul John S. Kasza.

Az édesapára emlékező gyönyörű sorok olvashatók Frank J. Timko angol nyelvű levelében, fordításban így szól: „Csak az bánt, hogy nem láthattam apámat mielőtt meghalt. Ő olyan büszke volt rám, bárhova mentünk mindig büszkén mondta "ez az én fiam", bár az emberek, akikkel találkozott, ismertek engem. Bizony nagyon nehéz lesz, amikor hazamegyek, és nem fog már üdvözölni, remek ember volt. Az ember nem kívánhat magának jobb apát. Mindent, amit körülményei megengedtek, kívánságom szerint megadott nekem. Igen, voltak hibái, mint minden embernek, de ahogy én tudom, nem sok és nem súlyosak. Hiányozni fog nekem és tudom, hogy másoknak is. Ha valaha olyan lehetek, mint ő, tudom elértem valamit, amire büszke lehetek.”³⁰

A levelek sok-sok részletéből kiolvasható az a szép emberi mérce, ami számukra irányadó. Az összetartozás szoros volt. Fontosak voltak a testvérek, a barátok is. Várták a híreket egymás-

ról közvetlenül vagy a lelkész közvetítésével. Egy-egy családból ketten–hárman, ritka esetben négyen is voltak a hadseregben, ha teheték, egymással is váltottak levelet, úgyszintén a barátokkal. Nyitottak voltak azonban az új barátságokra is.

Ezek az erős szálak, amelybe kapaszkodtak, egyértelműen a magyar közösséghez kötötték őket. A levelekből kiderül, hogy a hiány megtestesítői a jó magyar étel, a magyar család, a gyermeki magyar barátok, a magyar szó.

Demes István írja: „*Nagyon fűrcsa nékem, hogy nem halom a Magyar szót és beszédet amelyben anyi évekig voltam nevelve és szoktatva. ... a legnehezebb itt a templomba járás, mert eddig igazán csak a Magyarba jártam, most pedig mindég az idegenyt hallom és úgy érzem mintha nem is voltam volna.*”³¹

A ragaszkodás az otthoniakkal kölcsönös volt. Csomagok képében utánuk nyúló gondoskodás megtartó erejéről többen írtak. Egyik közülük így hangzik fordításban: „*az embernek hatalmas erkölcsi erőforrás, ha tudja, hogy otthon nem felejtik: ez az az érzés, ami meggyőzi az embert, hogy van miért harcolnia.*”³²

Nemcsak az ajándék, de az otthoni szó is megújító erejű. Steve Géressy írja magyarul:

„*Méjen Tisztelt Nagy Tiszteletes úr a kedves levelét megkaptam [...] igen szépen köszönöm a nagy tiszteletes úrnak hogy vót szives irni nékem levelet és hogy megemlékezset felőlem és tesék meghin-i, hogy igen jól eset nékem a kedves levelét olvasni és igen jól érzsem magamöt az olvasás után úgy érzsem mint ha csak újá születem volna iten a kemben Fort Dix szen...*”³³

Identitás

Mindez azonban nem csupán nosztalgia a múlt iránt, hanem tudatos identitásvállalás. A magyarságuk vállalása azonban nem zárja ki az azonosulást amerikai mivoltukkal. Ez a kettős identitásvállalás konfliktusmentesen megfér egymással az ő világukban.

A maga helyén mindegyiket bátran megfogalmazzák. Magyarként büszkék, amikor a mentőautó adományozásáról értesülnek. Ezt

az eseményt Sándor István így kommentálja: „*szép, hogy a Magyarok is mutassák, hogy ők is tudnak segíteni.*”³⁴ Az ajándékcsomagokért a Védelmi Bizottságnak küldött köszönetnyilvánításukban, mint magyar közösségnek szól az elismerés. A magyar nyelvű levél így fogalmaz: „*Büszke vagyok Magyar származásomra és anya nyelvemre.*”³⁵ Szinte azonos szavakkal angolul olvashatjuk egy másik levélben: „*it makes me proud of my Hungarian heritage.*”³⁶ azaz „*büszke vagyok magyarságomra.*” Varga Gyula még határozottabban fogalmaz, ami fordításban így hangzik: „*Mindnyájuknak köszönöm az ajándékot és büszke vagyok nagyszerű munkájukra és magyar lelkületükre. Soha sem fogom szégyellni az ereimben folyó magyar vért.*”³⁷

Magyar identitásuk kifejezésének egyik legfőbb szimbóluma a magyar templom. Még a katonai zsoldjukból is küldik az adományukat a templom javára, vagy a távollétük alatt folyó templomfelújításra. Kormány Béla a sivatagi kiképzőtáborból küld egy angol levél kíséretében tíz dollárt,³⁸ Szabó Béla pedig Camp Davisből írja: „*Értem az Egyházi Látogatóból, hogy a templomot meg fogják reperálni. Küldöm ezt a kis adományt a reperálás részére.*”³⁹ Köblös Árpád a tengerészeti kiképző iskolából ezt írja: „*enis hoza járulok egy kis csekej öszegel de sokat nem tudok kül deni mert a fizetésem sem sok de ezt az 5 dolárt tesék szivesen veni tolem az építés segítségére.*”⁴⁰

Identitásuk részévé vált a nyelv: „*Kissé nehezen megy a magyar írás, de még is magyarul akarom meg köszöni az ajándékot*” – írja Perényi Andor a karácsonyi ajándékért küldött soraiban.⁴¹

A magyar nyelv fenntartásának igényét sokan már csak angolul tudják megfogalmazni a lelkészüknél, de a távolba szakadva identitásuk részeként megkísérlik megőrizni.

Van, aki arra kéri a tiszteletest, hogy írjon magyarul neki,⁴² mások, hogy küldjön magyar olvasnivalót, hogy karbantarthassa a nyelvismertét.⁴³ Van, aki szótárt kér, hogy gyakorolhasson.⁴⁴ Ott, ahol többen állomásoznak együtt, igyekeznek egymás között magyarul beszélni, hogy a közös szórakozás a magyar tudásuk csiszolását is szolgálja, írja Joseph Katona.⁴⁵ Egy

korábbi levelében is erről ír, fordításban magyarul így hangzik: „Az utóbbi időben nem sok magyar fiúval találkoztam. De ha igen, akkor biztos, hogy magyarra váltottuk a szót, meglepő, hogy bár olyan hosszú ideje vagyunk távol az otthontól, mégsem felejtettük el, amire szüleink tanítottak minket.”⁴⁶

Mindemellett teljesen természetes számukra az amerikai identitásuk megélése is.

Egyikük őszinte büszkeséggel beszél Amerikáról, mint a „mi csodálatos országunkról”.⁴⁷

Roosevelt elnök halálakor Steve Toth amerikaiként, a közös gyász részeseként összegezi a veszteséget, amikor azt írja angol nyelvű levelében, lefordítva így olvashatjuk „Olyan ember volt, aki rengeteget tett értünk, az Egyesült Államokban élőkért.”⁴⁸ Alex Takacs számára pedig teljesen természetes, hogy fehér amerikaiként definiálja magát, amikor egy feketékből álló déli csapattal küldik a Holland-Indiákra. „Úgy hiszem, én vagyok az egyetlen „Yankee” közöttük, nagyon jól kijövök velük.”⁴⁹

A háború idején személyes tapasztalatként megismerték az ország dimenzióit, tájainak szépségét, az óriás hadigépezet méltó módon reprezentálta számukra az Egyesült Államok erejét és hatalmát, a tengerentúlon járva pedig meggyőződtek Amerika technikai, gazdasági fölényéről. Paul R. Bendes angol levelében teljes meggyőződéssel jelenti ezt ki, fordításban így szólnak a büszke sorok: „Mindenkét biztosítok a felől, hogy a jó öreg USA a csúcson van minden vonatkozásban, az ipar, az állam, a közlekedés, a szórakozás, stb. területén.”⁵⁰ Ebben a helyzetben felismerik amerikai mivoltukból fakadó kivételes helyzetüket, mindez erősíti amerikai identitásukat.

A jövő

Végre elérkezett a háború vége. New Brunswick szomorú mérlege: 18 magyar hősi halott, a református egyház egy fiút veszített.⁵¹ Voltak, akik továbbszolgáltak Ázsiában és Európában, de a többség remélte és várta a hazaindulást. A jövőt illetően tele voltak kérdésekkel. Tudták, hogy változásokra kell felkészülni a környezetükben

és saját magukban: „Biztos vagyok benne, hogy nagy változások történtek, nemcsak a környezetben, hanem az életben is. Ahogy időről időre hallok, lesz sok olyan arc, akiket sohasem láthatok újra, és lesznek új arcok, akiket még nem láttam. Hát igen, Tiszteletes úr, mi mind felkészülünk az otthonunk és körülötte lévő világ nagy változására. Lesznek olyan változások, amelyek kellemegek és fejlődést hoznak és lesznek olyanok, amelyek nagy és fájdalmas veszteséget jelentenek.”⁵² – írta Riczu Zoltán eredetileg angolul.

Amerika is nagy feladat előtt állt. 16 millió fiatal szolgált a hadseregben. Leszerelésük után ez a tömeg rázúdult az amerikai társadalomra és gazdaságra. Munkáról, lakhatásról, egészségügyi ellátásról, testi és lelki rehabilitációjukról, továbbképzésről, családtámogatásról stb. kellett gondoskodni. Az amerikai törvényhozás a visszatérő veteránokat támogató külön törvényt dolgozott ki az ún. G. I. Billt (Servicemen's Readjustment Act of 1944, P. L. No. 78–346, 58 Stat. 284.). Amerikának új korszaka kezdődött. Hogyan érintette mindez a New Brunswickba visszatérőket, hogyan alakult a magyarok második generációjának sorsa? A háborúban szerzett új mobilitás kiragadja-e őket a zárt magyar közösségből, vagy visszatalálnak? Hogyan alakul a kettős identitásuk egyensúlya, a generáció nyelvi és tudati asszimilációja? A levelek már nem árulkodnak erről, ezekre a kérdésekre csak egy további kutatás adhat választ.

Jegyzetek

1. Fülöp Géza születésének 85. évfordulója alkalmából rendezett tudományos emlékülésen, 2012. december 12-én elhangzott előadás.
2. KOVÁCS Ilona: Az amerikai közkönyvtárak magyar gyűjteményeinek szerepe az asszimiláció és az identitás megőrzésének kettős folyamatában : 1890 – 1940 . – Budapest : OSZK, 1997. 189 p., illusztr.
3. Hungarian Defense Council. Ac. 309. Special Collections and University Archives, Rutgers University Libraries, New Brunswick, NJ.
4. Közreadva 2012-ben: Katonalevelek : Az amerikai magyarok második generációja az amerikai hadseregben a második világháború idején : 1942–1945 = Soldier letters :

- second generation American Hungarian soldiers in the US Army during World War II : 1942–1945 / sajtó alá rendezte, közreadja és a bevezető tanulmányt írta = published with an introductory study by Kovács Ilona . – Budapest : Néprajzi Múzeum, 2012 . – 423 p., illusztr. (Fontes Musei Ethnographiae = A Néprajzi Múzeum forráskiadványai 10.)
5. Katonalevelek i. m. 4. 228. sz. levél 1944. január 18. – A levelekből vett idézeteket tanulmányunkban eredeti helyesírással közöljük.
 6. Katonalevelek i. m. 4. 245. sz. levél 1944. március 11. „Could you please do me a favor as you know my father can't very well read English and read him this letter? I sort of forgot most of my Hungarian writing(!) and I'm stuck, I wish I hadn't cause then I could be closer to him and exchange our view's.”
 7. Katonalevelek i. m. 4. Uo. „I really am glad to be a part ... of our family of soldiers who's fighting to free a enslaved world.”
 8. Souvenir album : in honor of our boys who were in the service, : June 23, 1946. Hungarian Defense Council. – Emlékkönyv: kiadott a Magyar Védelmi Bizottság által hadba vonult fiaink tiszteletére 1946. június 23-án New Brunswick, NJ. 5. p.
Bár a HDC kiadásában a háború végén ez a közzé tett emlékalbum (az ún. Souvenir album) a bizottság megalakulásának dátumát 1943. március 13-ra teszi (3., ill 5. p.), az első katonalevelek, amelyek a cigaretta küldeményt a Hungarian Defense Councilnak köszönik meg, már az 1942. júliusi dátumot viselik (ld. Katonalevelek i. m. 4. 6. sz. levél 1942. július 14. és 7. sz. levél 1942. július 14.). A dátumnak ez az eltérése lehet sajtóhiba és lehet a forrása szervezési kérdés, talán a hivatalos alapító okirat dátuma későbbi, de a működés korábban indult.
 9. Hungarians Complete Quota for 2 Army Ambulances = The Daily Home News, 1943. August 25.
 10. Service Flag With 75 Stars Raised at Local Church: 700 Attended Service and Flag Dedication at Magyar Church. = The Daily Home News, 1942. October 26.
 11. 680 From Two Wards Honored At Unveiling of Honor Roll, 1200 Attended Outdoor Ceremonies to Dedicate Service Flag – Judge Calls for Undivided Loyalty = The Daily Home News 1943. April 5. Monday afternoon 1. p., az 5. p foto, felirata: „Unveiling and dedication ceremonies were held yesterday afternoon for the honor roll. Above, constructed by the Hungarian Defense Council on the grounds of the Hungarian Baptist Church, Somerset and High streets. Thomas Varga, president of the council, planned the structure and was assisted in the carpentry work by James Szabo, Alexander and Stephen Matusz, Peter Kara did the painting. A saving of approximately \$ 600 was made in the construction of the tablet by the men themselves. Names have been inscribed by Joseph Tirler.”
 12. Aranyjubiléumi emlékkönyv 1915–1965 = Golden anniversary album of the Magyar Reformed Church November 7 1965 . – New Brunswick, NJ : MRCH, 1965. 19. p.
 13. Katonalevelek i. m. 4. 42. sz. levél 1942. október 31. „I am very sorry I didn't get to say good by to you. I was over few times the day before I left but you weren't home...”
 14. Katonalevelek i. m. 4. 175. sz. levél. 1943. november 7.
 15. Katonalevelek i. m. 4. 118. sz. levél 1943. március 7.
 16. Katonalevelek i. m. 4. 156. sz. levél 1943. szeptember 5.
 17. Katonalevelek i. m. 4. 253. sz. levél 1944. április 10.
 18. Katonalevelek i. m. 4. 260. sz. levél 1944. május 10.
 19. Katonalevelek i. m. 4. 165. sz. levél 1943. október 18.
 20. Katonalevelek i. m. 4. 173. sz. levél 1943. november 3. „So you see when you are in battle you really got to forget that you every(!) was a civilain(!), and you really can't be in your right mind, so you just continue trying to save your life even if you just have to play dirty.”
 21. Katonalevelek i. m. 4. 237. sz. levél 1944. február 1.
 22. Katonalevelek i. m. 4. 376. sz. levél 1945. május 23.
 23. Katonalevelek i. m. 4. 279. sz. levél 1944. szeptember 4. „I am still alive today I can thank no one but God I had many close calls at Anzi and many other fronts.”
 24. Katonalevelek i. m. 4. 264. sz. levél 1944 [június]* 24.
 25. Interjú 2009. június 11. New Brunswick, NJ: Julius Mozgay sz. Edison, NJ 1922. febr. 22. – h. New Brunswick, NJ, 2010. május 7.
 26. Katonalevelek i. m. 4. 109. sz. levél 1943. február 16.
 27. Katonalevelek i. m. 4. 294. sz. levél 1944. november 7.
 28. Katonalevelek i. m. 4. 265. sz. levél 1944. június 27.
 29. Katonalevelek i. m. 4. 384. sz. levél 1945. szeptember 19. „I can't wait to see my mother again a fellow doesn't know how good parents has till he left home.”
 30. Katonalevelek i. m. 4. 92. sz. levél [1943.]* január 14. „The only thing that hurts me, is that I wouldn't get to see my father before he died. He was so proud of me, every place we went, he'd always proudly say „This is my son” even tho(!) the people he met knew me. Its really going to be tough to get home and not be greeted by him, he was swell. A fellow couldn't ask for a finer father. Anything I wanted which was in

- his power to get, I got. Yes, he had his faults, like every other person alive, but they were few and far between I know. I'll miss and know others will miss him also. If I can grow to be like he was, I know I'll have accomplished something, which I can be proud of."
31. Katonalevelek i. m. 4. 228. sz. levél 1944. január 18.
32. Katonalevelek i. m. 4. 190. sz. levél 1943. december 14. „It helps the morale of a fellow immensely to know he is remembered back at home: its that feeling: that convinces one, that he is really fighting for something.”
33. Katonalevelek i. m. 4. 23. sz. levél 1942. október 12.
34. Katonalevelek i. m. 4. 156. sz. levél 1943. szeptember 5.
35. Katonalevelek i. m. 4. 77. sz. levél 1942. december 21.
36. Katonalevelek i. m. 4. 327. sz. levél 1944. december 26.
37. Katonalevelek i. m. 4. 316. sz. levél 1944. december 5. „I thank you all for your gift and I am proud of your great work and Hungarian spirit. I will never be ashamed of the blood that flows in my veins.”
38. Katonalevelek i. m. 4. 88. sz. levél [1943?] január 1.
39. Katonalevelek i. m. 4. 252. sz. levél 1944. április 9.
40. Katonalevelek i. m. 4. 280. sz. levél 1944. szeptember 28.
41. Katonalevelek i. m. 4. 193. sz. levél 1943. december 18.
42. Katonalevelek i. m. 4. 84. sz. levél [1943. január?]*
43. Katonalevelek i. m. 4. 147. sz. levél 1943. június 30.
44. Katonalevelek i. m. 4. 266. sz. levél 1944. június 29.
45. Katonalevelek i. m. 4. 360. sz. levél [1945.]* április 9.
46. Katonalevelek i. m. 4. 256. sz. levél [1945.]* április 9. „I haven't met very many Hungarian boys lately. But when I do we sure drift into Hungarian speech, I enjoy it, it sort of reminds me of home.”
47. Katonalevelek i. m. 4. 59. sz. levél [1942.]* november 30. „Our wonderful country”
48. Katonalevelek i. m. 4. 362. sz. 1945. április 13. „He was a man who did plenty for us in the United States.”
49. Katonalevelek i. m. 4. 2. sz. levél 1942. március 19. „This new outfit that I am with is from the South, and the men and officers are fine bunch of soldiers. I think that I am the only "Yankee" with them and I get along with them very well.”
50. Katonalevelek i. m. 4. 181. sz. levél 1943. december 7. „I assure each of and every one of you that the good old U.S. is right on top, in every line, industry, government, transportation entertainment, etc.”
51. Souvenir Album i. m. 8. 24-25. p. fotók és névsor, rövid életrajzzal ; Emlékkönyv a Magyar Református Egyház újjászenteselési ünnepére 1944. október 29-én katona fiainknak szentelve = Church rededication album Magyar Reformed Church. Album dedicated to our boys in service exercises. New Brunswick : MRCH, 1944 „Fiaink a haza szolgálatában” c. listája lfj. Szigeti Pál nevét halála jeléül kereszttel jelöli.
52. Katonalevelek i. m. 4. 275. sz. levél 1944. augusztus 21. „I feel certain that a great many changes have taken place, not only in property, but in life as well. As I hear from time to time, there will be many faces I shall never see again and then there are the new faces, that as yet I haven't seen. Yes Reverend, we are all preparing ourselves for great changes in our homes and around us. Some changes will be convenient improvements while other will be great and sorrowful losses.”

Beérkezett: 2014. január 20.

Az OSZK Nemzeti téka sorozatának új kötete

Az OSZK és a Gondolat Kiadó gondozásában a közelmúltban jelent meg *Szőts Zoltán Oszkár: Az Országos Széchényi Könyvtár első világháborús gyűjteménye* című kötete. A szerző a könyv első részében az OSZK első világháborúbeli történetét, terjedelmesebb második részében pedig a világháborús gyűjtemény történetét ismerteti. A gyűjtemény historiográfiai jelentőségét jól mutatja, hogy a gyűjtés lezárásakor több mint 176 ezer könyvtári egységből állt. E dokumentumok máig hozzáférhetők a könyvtárban, így a kötet fontos segédkönyve lehet a korszak kutatásának.

A kötet megvásárolható az OSZK könyvesboltjában vagy megrendelhető az OSZK kiadványtárában (Budai-Király Tímea: kiadvanytar@oszk.hu).

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,
Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2014. június —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumen-

tum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

ProQuest Library Science

adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

**A könyvtári szaklapok
szerkesztősegeinek fóruma:**

[http://ki.oszk.hu/
konyvtar/lapok-foruma/](http://ki.oszk.hu/
konyvtar/lapok-foruma/)